

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-71>

УДК 332.1:336.1:352

ОСОБЛИВОСТІ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ»: БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ, ДЕТЕРМІНАНТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

FEATURES OF THE ESSENCE OF THE CONCEPT "FINANCIAL DECENTRALIZATION": BIBLIOMETRIC ANALYSIS, DETERMINANTS OF REGIONAL IDENTITY

Пугач Юрій Васильович

аспірант,

Сумський національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3344-0996>

Puhach Yurii

Sumy National Agrarian University

У статті запропоновані положення концепції розширення фінансового простору, що в умовах фінансової децентралізації слід розглядати як процес надання органам місцевого самоврядування переважно опосередкованого регулятивного впливу, а також через внесення змін в інституціональну складову. Обґрунтовано наукові підходи щодо визначення сутності та структуризації процесу фінансової децентралізації, що на відміну від існуючих підходів, пропонується розглядати в контексті упорядкування складових процесу за фінансовими орієнтирами і спрямована на підвищення фінансового потенціалу територіальної економічної системи у цілому. Для аналізу використовуваних термінів та визначення перетину областей дослідження було застосовано методи сучасного бібліометричного аналізу. Зосереджено увагу на важливості дослідження змісту явища фінансової децентралізації з концентрацією на регіональній ідентичності.

Ключові слова: фінансова децентралізація, бібліометричний аналіз, детермінанти регіональної ідентичності.

Ukraine is gradually and painfully moving towards European standards of rational unification of territories. The desire for decentralized management is the need of the hour. The study of the essence of the phenomenon of financial decentralization does not lose its relevance, but on the contrary - acquires a new meaning. The position of the concept of expanding the financial space of local self-government is theoretically substantiated. In the conditions of financial decentralization, it is proposed to consider it as a process of providing the territorial community, represented by local self-government bodies, with mostly indirect regulatory influence through the use of investment and tax levers, as well as through making changes to the institutional regimes of economic and social activity. The article substantiates scientific approaches to defining the essence and structuring of the financial decentralization process. In contrast to the existing approaches, it is proposed to be considered in the context of organizing the components of the process according to financial guidelines and aimed at increasing the financial potential of the territorial economic system as a whole. Methods of modern bibliometric analysis were used to analyze the terms used and determine the intersection of research areas. The scientometric database Scopus was chosen for the analysis, and the key words were "financial decentralization". Bibliometric analysis was chosen as a method of verifying current research directions and predicting future research, as it has already proven its effectiveness in other sciences. Analysis of the content and conceptual approaches to understanding the concept of financial decentralization is the key to effective management reforms and at the same time an urgent scientific and practical task. The focus on regional identity is becoming increasingly important for the competitiveness of territories. The importance of comprehensive knowledge about such processes should be the key to the successful implementation of the reform of the administrative and territorial system of Ukraine.

Keywords: financial decentralization, bibliometric analysis, determinants of regional identity.

Постановка проблеми. Рух до самоуправління зумовлений виникаючими більш високими матеріальними та духовними потребами населення в умовах обмеженості ресурсів, раціонального та екологічно безпечного господарювання. Очікування пов'язані з поступовим делегуванням відповідальності громадам за розвиток своїх територій. Місцеве самоврядування передбачає додаткові можливості громадянам бути активними учасниками у прийнятті рішень, забезпечує зв'язок громадянина та держави.

Створення та розширення фінансової бази для органів місцевого самоврядування, розробка та застосування ефективних моделей фінансового вирівнювання – повноваження, що покликані максимізувати економічний ефект децентралізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематикою поняття «децентралізація», фінансових відносин та запровадження їх на місцевому рівні досліджувались багатьма вченими, такими як О. Бабич, Н. Бикадорова, А. Бондаренко, О. Бориславська, Н. Камінська, І. Карчевська, С. Колодій, О. Крайник, І. Легкоступ, Л. Лозовська, А. Матвієнко, Ю. Остріщенко, М. Пасічник, В. Роман, А. Ткачук та інші, які доповнили та розвинули найкращі світові дослідження у цій галузі. Проте напрацювань недостатньо для повного розуміння фінансової децентралізації, а тому дане питання потребує подальших досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потребує обґрунтування визначення сутності процесу децентралізації та подальше дослідження змісту фінансової децентралізації.

Постановка завдання. Метою цієї статті є теоретичне поглиблення розуміння процесів фінансової децентралізації за допомогою методології бібліометричного аналізу, виділення детермінант впливу, узагальнення поняття «фінансова децентралізація».

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація є важливим та популярним терміном у державних фінансах. В урядовому секторі – це реорганізація управління таким чином, де принципи субсидіарності створюють систему, засновану на спільній відповідальності між установами на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Завдяки процесам децентралізації повноваження та відповідальність частково перенаправляються з центрального рівня на підпорядковані урядові підрозділи або на регіональні чи місцеві органи самоврядування.

Це визначення, яке використовується Світовим банком включає в себе більше понять, що взаємно перетинаються, а саме такі як політична, адміністративна та фінансова децентралізація.

Фінансова відповідальність є ключовим компонентом децентралізації. Якщо органи місцевого самоврядування та приватні організації мають ефективно виконувати децентралізовані функції, вони повинні мати належний рівень доходів, які збираються на місцевому рівні, або передаються від центрального уряду з повноваженнями приймати рішення щодо витрат [1].

Вітчизняні вчені, спираючись на дослідження зарубіжних авторів, часто використовують термін «фіскальна децентралізація» та «бюджетний федералізм», а не «фінансова децентралізація». За сутністю ці поняття охоплюють багаторівневі фінансові відносини та передбачають розширення компетенцій адміністративно-територіальних одиниць. Тобто, основною метою політики децентралізації є чітке розмежування повноважень між рівнями влади.

Сьогодні людство знаходиться в ері інформаційної економіки, що зумовлює швидкі зміни в інфраструктурі та технологіях. Шанс на перспективний розвиток мають лише ті країни, які зосереджуються на інтелектуальних послугах та наукомістких товарах. В основі ж лежать інформація та знання, які і рухають інформаційні технології.

Розуміння важливості вивчення процесів децентралізації у світі задає вектор розвитку передової вітчизняної думки. Подальші кроки у напрямку фінансової децентралізації України мають ґрунтуватися на сучасних наукових та практично реалізованих підходах надання фінансових повноважень територіям. Обробка та синтез такої інформації неодмінно повинні впливати на вітчизняні законодавчі ініціативи.

Для аналізу використовуваних термінів та визначення перетину областей дослідження було застосовано методи сучасного бібліометричного аналізу. Для аналізу була обрана наукометрична база даних Scopus, а ключовою фразою стала «фінансова децентралізація».

Бібліометричний аналіз було обрано як метод верифікації напрямків поточних та прогнозування майбутніх досліджень, оскільки він вже довів свою дієвість в інших науках.

У цьому дослідженні методологія бібліометричного аналізу була розроблена та здійснена таким чином:

1) здійснено пошук статей в наукометричній базі даних Scopus за ключовими словами «децентралізація», «фінанси» та були використані обмеження пошукового запиту з тісно пов'язаними поняттями «фіскальна децентралізація», «фіскальна політика» та їх варіаціями, що часто використовуються у зарубіжних джерелах;

2) дані були екстраговані та оброблені для подальшої систематизації за серією даних (авторство, географія, афіліація, хронологія, ключові слова і т.д.);

3) здійснено аналіз цитування (повний і дробовий підрахунок) для виявлення найбільш авторитетних авторів у цій галузі;

4) побудовано мережу співцитування авторів, виявлено найбільш вживані терміни, сполучні із дослідженнями фінансової децентралізації, та здійснено кластерування термінів за хронологією виникнення (система накладання у часі), та мережева візуалізація термінів (щільність використання та взаємозв'язок);

5) проведено мережевий аналіз, що ідентифікує зв'язок між фінансовою децентралізацією та іншими сферами наукових досліджень.

Термін «децентралізація» з 1984 року згадується в статтях 14224 рази (примітно, вперше зустрічається ще у 1920 році) та застосовувався у різних областях знань. Щоб більш конкретизувати пошук, було звужено пошуковий запит до ключової фрази. Таким

чином стало відомо, що фінансовою децентралізацією цікавляться у різних областях знань, а саме 1104 статті відповідають цьому критерію.

Всього статей у базі даних Scopus із згадуванням терміну «фінансова децентралізація» та його варіаціями у області знань «Економіка, економетрика та фінанси» виявлено 664 одиниць (на кінець 2018 р.). Зважаючи на те, що початок дискусії відбувся у середині 80-х років, основне швидке зростання спостерігається останнім часом: 40 статей протягом першого періоду, і решта з'явилась з 2000 року. Це дієвий інструмент для перевірки останніх тенденцій в академічній сфері, оскільки дозволяє класифікувати елементи з використанням шкали часу. При цьому вилучені матеріали, доповіді конференцій та книги (які часто дублюють статті), а також примітки редактора (які також індексуються наукометричною базою) (табл. 1).

Серед існуючих програмних засобів, що використовуються для бібліометричного аналізу, були вибрані BibExcel і VOSviewer. BibExcel було обрано через зручність використання та коригування будь-якого формату вхідних даних (у тому числі Scopus), можливість співпрацювати з іншими програмами, такими як VOSviewer тощо [2-5].

Особливої уваги заслуговує географія публікацій. Як виявилось, найбільшу увагу до проблематики фінансової децентралізації приділяють науковці з США (214 публікацій),

Таблиця 1

Вибірка із бази даних Scopus з пошуковим запитом «фінансова децентралізація»

Ключові слова	Кількість статей, 1984–2018 р.р.
Decentralization	14224
Finance AND decentralization (взагалі):	1104
Economics, Econometrics and Finance	664
Social Sciences	266
Business, Management and Accounting	95
Arts and Humanities	30
Environmental Science	27
Agricultural and Biological Sciences	7
Mathematics	6
Computer Science	3
Decision Sciences	3
Energy	3
інші	6

Джерело: сформовано автором

Великої Британії (66 публікацій), Німеччини (62 публікації), Іспанії (58 публікацій), Китаю (57 публікацій).

Візуалізація дослідницької мережі була виконана за допомогою VOSviewer, програми, що має власну методику кластеризації [6] і завдяки цьому виконаний аналіз обраних робіт та була створена карта термінів. Для кращої наочності було обрано мінімальне значення зустрічальних термінів у кількості 30 одиниць. При цьому система сама обирає кількість визначальних термінів (за замовчуванням - це складає 60% найбільш релевантних термінів). За такими умовами було ідентифіковано 60 ключових слів (частота використання > 30), які були уточнені до

45, виключаючи дублікати і такі, які не мають значення для цього аналізу (тобто «Китай», «число», «тип» тощо). Таким чином, 45 пунктів було організовано в чотири кластери.

Слід зазначити, що частота використання ключового слова «децентралізація» є найвищим і дорівнює 556. Термін «фінансова децентралізація» зустрічається 507 разів, далі – «система» (268), «політика» (215), «реформи» (195).

На рисунку 1 представлено результати обробки даних у програмному забезпеченні VOSviewer (мова оригіналів статей є англійська, і тому аналіз представлений без перекладу). Розмір кіл відображає щільність використання термінів. Інші терміни, крім вказаних

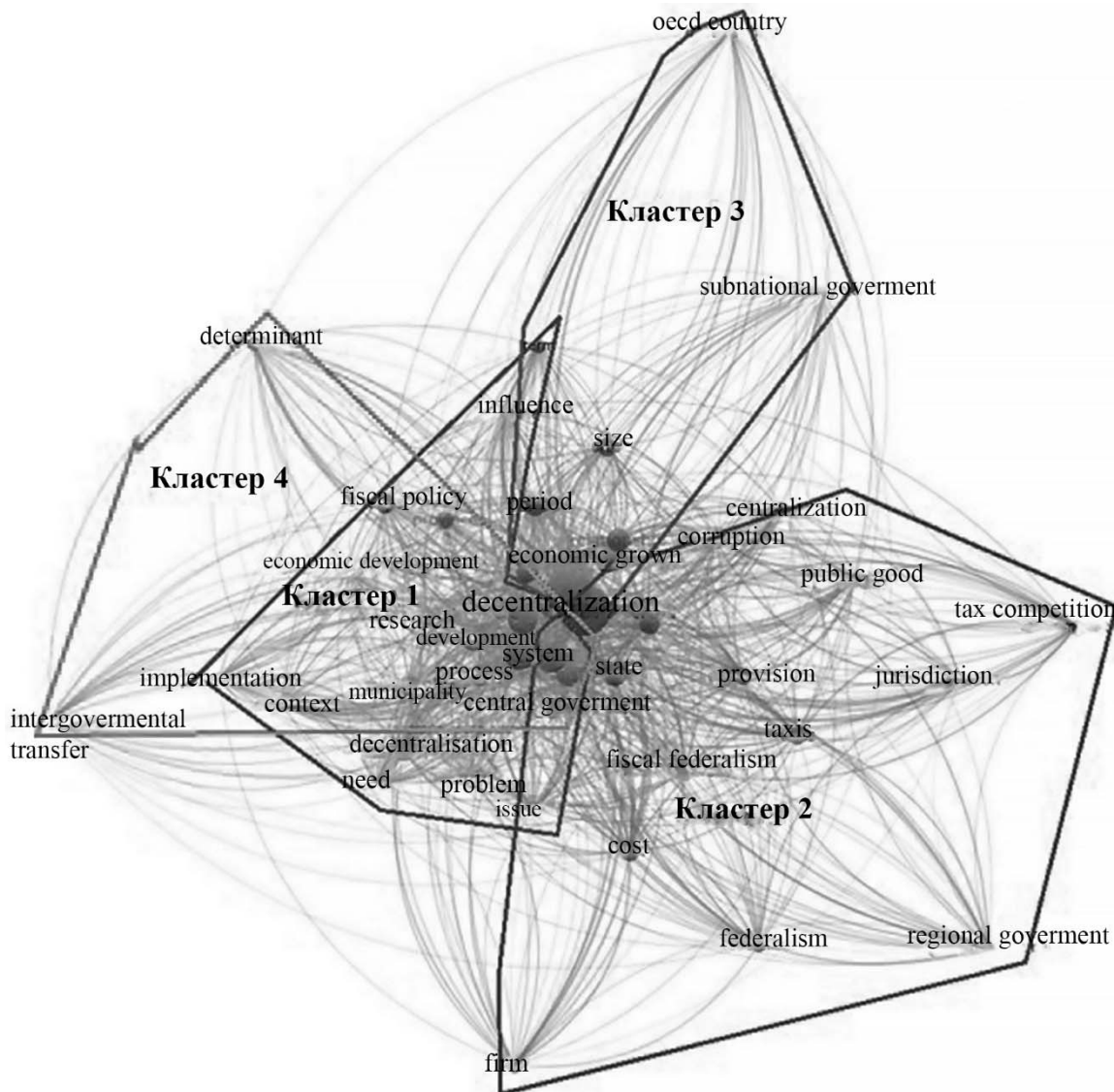

Рис. 1. Мережева візуалізація найбільш вживаних термінів у статтях, присвячених фінансовій децентралізації

Джерело: побудовано автором за допомогою VOSviewer v.1.6.13 із використанням вибірки із 664 статей за період 1984–2018 рр. (наукометрична база Scopus Database)

вище, з'явилися в вибірці менше 30 разів (чим більша щільність, тим більше коло). Для всіх термінів зроблено візуалізацію мережі та візуалізацію щільності за допомогою VOSviewer.

Можна побачити, що дослідження в сфері фінансової децентралізації в останні роки багато в чому пов'язані із дослідженнями міжурядових трансфертів, проблематикою фіскальної федералізації, регіональної влади, податків, юрисдикції.

Виокремлені кластери можна умовно назвати так: проблематика фінансової децентралізації та її вплив на економічний розвиток регіонів (кластер 1); функціонування регіонів в умовах максимальних повноважень (кластер 2); ефективність європейського співробітництва у сфері фіскальної децентралізації (кластер 3); відносини центральної влади з органами місцевого самоврядування (кластер 4).

При цьому характерним є те, що автори кластеровані за розвитком ідей та концептуальних положень досліджень, що мають повністю окреме бачення розв'язання певної проблематики. В такому випадку, зв'язки між авторами можливо відслідкувати при розширенні вибірки по кількості авторів, статей тощо.

Підсумовуючи результати обробки даних, їх візуалізації та контент-аналізу найбільш цитованих праць, можемо зробити наступні висновки:

1. Дослідження в сфері фінансової децентралізації є мультидисциплінарними та намагаються вирішити питання розподілу фінансів як на найнижчих ланках самоуправління, так і в умовах федеративних утворень.

2. Дослідження в сфері фінансової децентралізації динамічно розвиваються та є перспективними для суміжних площин, таких як: міжурядові трансферти, організація європейського економічного співробітництва, фіскального федералізму, податково-бюджетної політики.

3. Географічна локація дослідницьких проектних груп не має значущості, оскільки децентралізаційна спрямованість самих дослідників та необхідність аналізу глобальних трендів стимулює їх до створення окремих досліджень, які географічно не локалізовані. Хоча найбільше досліджень у цій царині сукупно зосереджено в США.

Більшість розвинутих країн усвідомили необхідність підвищення ефективності надання державних послуг та прискорення про-

цесу економічного зростання шляхом переходу до децентралізованого управління.

У пошуках детермінант впливу на фінансову спроможність виявлено деякі закономірності. Часто можна зустріти в науковій літературі первинні невластиві, на перший погляд, фактори, що обумовлюють природний поділ територій та їх подальший економічний розвиток. Дослідники процесів децентралізації звертають увагу на демографічні, національні, природно-географічні, функціональні, інфраструктурні, адміністративні, політичні, економічні, соціальні, історичні та культурні ознаки, які мають вплив на прагнення територій об'єднуватися у регіон та зумовлюють тенденції до змін у системі місцевого врядування [–9]. Досконале вивчення проблематики процесів фінансової децентралізації дає можливість зрозуміти, що поштовхом до самоуправління та фінансової децентралізації територій можуть бути безліч факторів, проте вагомий вплив, а часто і визначальний мають причини економіко-географічного характеру. Отож ступінь впливу детермінант на фінансову спроможність регіонів можливо виміряти емпірично. Для повного розуміння слід використовувати якомога більше факторів впливу.

Науковці весь час мали можливість вивчати сучасні підходи розподілу компетенцій між адміністративно-територіальними одиницями. Географія розвитку наукової думки у цьому напрямку у порівнянні з реальним ефектом втілення адміністративних реформ має неабиякий вплив на напрямок вибору підходів щодо територіального поділу, надання фінансових повноважень регіонам.

В Україні реалізація практичних кроків довгий час гальмувалася, бракувало політичної волі для рішучого запровадження змін. На шлях активної децентралізації Україна зважилась ступити порівняно недавно. Поступово вітчизняне законодавство пристосовується до європейських норм. Використання міжнародного досвіду та імплементація його в національне законодавство дає змогу створити умови для більш швидкого переходу до самодостатнього та ефективного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, забезпечити достатній рівень фінансової самостійності.

Теоретичною і науково-методичною базою досліджень став системний підхід та ґрунтовне вивчення праць зарубіжних та вітчизняних учених-економістів з проблем ефективності розподілу фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування.

Учені по різному підходять до розуміння поняття «фінансова децентралізація» та трактують його з певними особливостями, а саме як:

– розширення компетенцій місцевих адміністративних органів, що діють у межах своєї компетенції самостійно і незалежно від центральної влади [10];

– поступове делегування постійно зростаючої частини повноважень регіональним, міським і сільським владним інститутам [11];

– спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень по визначених питаннях або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [12];

– передання частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, розширення повноважень нижчих органів за рахунок вищих за рівнем [13];

Висновки. Узагальнюючи погляди, доходимо умовиводу, що фінансова децентралізація – процес передачі повноважень управління доходами та видатками з центрального рівня на нижчі бюджетні рівні з метою збіль-

шення ефективності розподілу коштів та прийняття рішень на місцях, сприяння підвищенню конкурентоспроможності регіонів на основі розкриття їхнього потенціалу розвитку та концентрації на регіональній ідентичності.

Ґрунтовний теоретичний аналіз сутності, змісту та концептуальних підходів до розуміння поняття фінансової децентралізації є запорукою ефективних управлінських реформ та водночас нагальним науковим і практичним завданням.

Концентрація на регіональній ідентичності набуває все більшого значення для конкурентоспроможності територій. Вироблення гнучких унікальних стратегій розвитку має згуртувати громади.

Зосередження уваги на важливості реформування регіонального розвитку зумовлене зовсім не відданістю світовим трендам, а викликане нагальною необхідністю сучасного суспільства брати безпосередню участь у житті громад. Звичайно, такі тенденції обумовили формування нової національної бюджетної політики з урахуванням прийнятних світових практик.

Важливість всеохоплюючих знань про такі процеси мають бути запорукою успішної реалізації реформи адміністративно-територіального устрою України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доповідь про світовий розвиток 2000/2001: Боротьба з бідністю. Звіт про світовий розвиток. Нью-Йорк, *Oxford University Press*. 2001. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11856> (дата звернення: 10.11.2022).
2. Persson O.D. How to use Bibexcel for various types of bibliometric analysis. In *Celebrating scholarly communication studies: A Festschrift for Olle Persson at his 60th Birthday*, Leuven, Belgium: *International Society for Scientometrics and Informetrics*. 2009. P. 9–24.
3. Програмний засіб побудови та візуалізації бібліометричних мереж. URL: <http://www.vosviewer.com/> (дата звернення: 15.12.2022).
4. Chen C. Searching for intellectual turning points: Progressive knowledge domain visualization. *PNAS*. 2004. Vol. 101, suppl. 1. pp. 5303–5310.
5. Chen C. CiteSpace II: Detecting and Visualizing Emerging Trends and Transient Patterns in Scientific Literature. *J. of the Amer. Soc. for Inf. Sci. and Technol.* 2006. 57(3), pp. 359–377.
6. Nees Jan van Eck, Ludo Waltman. Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*. 2017. P. 1053–1070. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7>.
7. Canavire-Bacarreza G., Martinez-Vazquez J., Yedgenov, B.. Identifying and disentangling the impact of fiscal decentralization on economic growth. *World Development*. 2020. Vol. 127. P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104742>.
8. Christl M., Köppl-Turyana M., Kucsera D. Determinants of Public-Sector Efficiency: Decentralization and Fiscal Rules, *Kyklos*, Wiley Blackwell. 2020. Vol. 73(2). P. 253–290. DOI: <https://doi.org/10.1111/kykl.12224>.
9. Jilek M. Determinants of fiscal decentralization – the recent evidence in European countries. *Conference on Theoretical and Practical Aspects of Public Finance*. Prague. 2018. P. 58–67.
10. Харитончук М. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління. Автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04. НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 2000. 17 с.
11. Гурне Б. *Державне управління*. Б. Гурне / пер. з фр. В. Шовкуна. Київ : Основи, 1993. 165 с.

12. Державне управління та державна служба. Словн. Довід. / уклад. О. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Видавництво «Перун», 2001. 1440 с.

REFERENCES:

1. World Bank. 2001. World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty. World Development Report, New York: Oxford University Press. World Bank. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11856>.
2. Persson O. D. (2009) How to use Bibexcel for various types of bibliometric analysis. In Celebrating scholarly communication studies: A Festschrift for Olle Persson at his 60th Birthday, Leuven, Belgium: *International Society for Scientometrics and Informetrics*, pp. 9–24.
3. Prohramnyi zasib pobudovy ta vizualizatsii bibliometrychnykh merezh [A software tool for building and visualizing bibliometric networks] Retrieved from <http://www.vosviewer.com/>
4. Chen C. (2004) Searching for intellectual turning points: Progressive knowledge domain visualization. *PNAS*. Vol. 101, suppl. 1, pp. 5303–5310.
5. Chen C. (2006) CiteSpace II: Detecting and Visualizing Emerging Trends and Transient Patterns in Scientific Literature. *J. of the Amer. Soc. for Inf. Sci. and Technol.* 57(3), pp. 359–377.
6. Nees Jan van Eck, Ludo Waltman (2007) Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, pp. 1053–1070. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7>.
7. Canavire-Bacarreza G., Martinez-Vazquez J., Yedgenov, B. (2020) Identifying and disentangling the impact of fiscal decentralization on economic growth. *World Development*. Vol. 127, pp. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104742>.
8. Christl M., Köppl-Turyna M., Kucsera D. (2020) Determinants of Public-Sector Efficiency: Decentralization and Fiscal Rules, *Kyklos*, Wiley Blackwell. Vol. 73(2), pp. 253–290. DOI: <https://doi.org/10.1111/kykl.12224>.
9. Jilek M. (2018) Determinants of fiscal decentralization – the recent evidence in European countries. *Conference on Theoretical and Practical Aspects of Public Finance*. Prague, pp. 58–67.
10. Kharytonchuk M. (2000). Zarubizhni kontseptsii i praktyka detsentralizatsii derzhavnoho upravlinnia [Foreign concepts and practice of decentralization of public administration]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian]
11. Hurne B. (1993). Derzhavne upravlinnia [Public administration]. In V. Shovkun (Translation). Kyiv: Osnovy. P. 165. [in Ukrainian]
12. Derzhavne upravlinnia ta derzhavna sluzhba [Public administration and public service]. In O. Obolenskyi (Ed.), *Dictionary guide*. 2005. Kyiv: KNEU. P. 480. [in Ukrainian]
13. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. In V. T. Busel (Ed.), 2001. Kyiv: Vydavnytstvo «Perun». P. 1440. [in Ukrainian]